

THE AMNESTY UNDER BULGARIAN CRIMINAL LAW

Chief Assistant Professor Ognyan Velev, PhD

Department of Criminal Law and National Security,
Law Faculty, University of Ruse “Angel Kanchev”;
Institute for the State and the Law,
Bulgarian Academy of Sciences,
e-mail: ovelev@uni-ruse.bg, ovelev@mail.bg

Abstract: *This report aims to present a brief analysis of the Amnesty under Bulgarian criminal law. The Amnesty is a classic criminal law institute whose existence is confirmed and regulated not only in our Penal Code, but also in the Bulgarian Constitution. The reading of the legal norms dedicated to the Amnesty raises certain questions of both conceptual and technical nature and imposes at the same time the conclusion about the necessity of their accurate and coherent analysis.*

Keywords: *Amnesty, Criminal law, Penal Code, Constitution.*

INTRODUCTION

Думата „амнистия“ произхожда от гръцки език, като нейното буквално значение е „забравя“, „опрощаване“ (Institute of Bulgarian Language, 2021). Съвременните речници на българския език дават сходни дефиниции на термина.

Така, амнистията е обект на следните определения: „Законодателен акт за опрощаване и забравя на някои политически и други провинения, за освобождаване от наказателна отговорност на осъдени за определение престъпления лица“ (Andreychin, 2015); „Законодателен акт за освобождаване от отговорност извършилите определени престъпления“ (Radeva, 2012); „1. Опрощаване или намаляване на наказание, освобождаване от наказание, което се дава от върховната власт. 2. *прен.* Милост, прошка, помилване“ (Milev, 1978); „Пълно или частично помилване на осъдени лица; опрощаване“ (Gaberov, 1998); „1. Опрощаване или намаляване на наказание, освобождаване от наказание, което се дава от върховната власт. 2. *Прен.* Помилване“ (Pernishka, 2007); „Законодателен акт, чрез който се заличава престъпният характер на определен вид деяния или лицата, извършили определени престъпления, се освобождават от наказателна отговорност или от последиците на осъждането“ (Institute of Bulgarian Language, 2021).

От посочените дефиниции става ясно, че въпросната „забравя“ или „опрощаване“, до които се свежда амнистията, са в пряка връзка с юридическата материя и в частност с наказателното право. Този извод е неопровержимо потвърден от позитивноправната уредба на института в българското законодателство, в което на амнистията са посветени три базови норми. Първата е конституционна – в чл. 84, т. 13 от Конституцията на Република България (КРБ)²²⁷ е предвидено, че едно от правомощията на Народното събрание е да „дава амнистия“. Фактът на макар и съвсем лаконичното споменаване на амнистията в Основния закон автоматично придава на института особен статут. Причината е, че не са много наказателноправните институти, които са обект, по един или друг начин, на конституционна уредба. Специално внимание следва да се обърне впрочем още тук на един от тях – помилването, поради тесните му исторически и концептуални връзки с амнистията, за които ще стане дума по-долу²²⁸.

²²⁷ Обн. ДВ. бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г.

²²⁸ В чл. 98, т. 11 КРБ, уреждащ правомощията на президента, е посочено, че той „упражнява право на помилване“.

Втората норма, третираща амнистията, е чл. 79, ал. 1, т. 3 от Наказателния кодекс (НК)²²⁹, където тя е посочена като едно от основанията, които изключват наказателното преследване и изпълнението на наказанието. Третата норма, посветена на амнистията, е чл. 83 НК, който разкрива съдържанието на института: „Амнистията заличава престъпния характер на определен вид извършени деяния или освобождава от наказателна отговорност и от последиците на осъждането за определени престъпления“²³⁰.

В съвременната българска наказателноправна доктрина съществува само един монографичен труд, посветен на амнистията, който датира от сравнително далечната вече 1988 година (Guneva, 1998). Този факт, подсилен от обстоятелството, че след публикуването на въпросното изследване са приети и влезли в сила няколко закона за амнистия, един от които дори става повод за постановяване на решение на Конституционния съд²³¹, легитимира реализирането на нов научен анализ, изучаващ този наказателноправен институт.

Поради крайно ограничени обем на настоящия доклад, в него ще бъдат засегнати единствено генезиса и историческото развитие на амнистията. Подробен и изчерпателен анализ на института, включващ отговори на базовите въпроси, свързани с изясняване на юридическата същност и строго техническите характеристики на амнистията ще бъде предложен в последващ труд²³².

EXPOSITION

Прочитът на чл. 83 НК налага несъмнения извод, че функцията на амнистията в наказателноправната сфера е, най-общо казано, да облекчи положението на лица, извършили престъпления, посредством „деформация“ по отношение на тях на стандартното протичане на наказателното правоотношение (осъждане на престъпника – изтърпяване на наложеното наказание – третиране на лицето като осъждано). В качеството ѝ на такъв инструмент за облекчаване на положението на лица, престъпили наказателния закон, тя се нарежда, в по-голяма или по-малка близост, до други наказателноправни институти – освобождаване от наказателна отговорност, условно осъждане, предсрочно освобождаване (условно и или безусловно), давност, реабилитация. Най-тесни връзки обаче, както бе вече маркирано, тя има с помилването. Това е видно от историческото развитие на двата института, за което би могло да се обобщи, че до един сравнително късен етап, то на практика е общо за тях.

Така, в доктрината напълно основателно е отбелязано в този смисъл, че е трудно да се проследи историческото възникване и развитие на института на амнистията, най-вече именно поради обстоятелството, че той е бил тясно свързан до края на XIX век с помилването (Guneva, 1998).

Приема се, че първият известен закон за амнистия е приет в Древна Гърция в периода на Пелопонеската война. Конкретно, той датира от 403 г. преди Новата ера и е свързан с името на атинския пълководец Трасибул. Актът предвижда да бъдат „забравени“ някои предходно

²²⁹ Обн. ДВ. бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г.

²³⁰ Точно както и амнистията, помилването също е обект не само на конституционноправна, но и на наказателноправна уредба – чл. 74 НК е със следното съдържание: „Президентът може чрез помилване да опрости изцяло или отчасти наложеното наказание, а смъртното наказание, доживотния затвор без замяна и доживотния затвор – да опрости или замени“. Интересно е да се отбележи впрочем, че фактът на посочването на помилването сред правомощията на президента в КРБ, наред с регламентирането му в НК, провокира поставянето в доктрината на въпроса дали то има конституционноправен или наказателноправен характер, т.е. дали е конституционноправен или наказателноправен институт. Това съждение е напълно относимо и към амнистията, тъй като тя също е уредена както в КРБ, така и в НК. Личното ми мнение е, че и амнистията и помилването следва да бъдат разглеждани като наказателноправни институти с конституционноправен ранг. Причината за тази ми позиция е, че и двата института имат несъмнено наказателноправно съдържание.

²³¹ Решение № 1/2010 г. по к.д. № 14/2009 г.

²³² В този труд ще бъде обърнато внимание и на съдържащите се в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК, Обн. ДВ. бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.) и в Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС, Обн. ДВ. бр. 25 от 3.04.2009 г., в сила от 01.06.2009 г.) норми, третиращи амнистията, на които умишлено не се спирам в рамките на настоящия доклад.

извършени престъпления (т.е. авторите им да не понесат отговорност за тях), с цел постигане на социален мир и спокойствие²³³.

Юридическата система в Древен Рим не познава формално разграничение между амнистията и помилването (Carbasse, 2006). Става дума за на практика едно и също правомощие – извършителите на престъпления да бъдат напълно или частично освободени от наказателноправните последици на деянията си, като само титулярят на това правомощие е различен в отделните периоди, в съответствие с еволюцията на социалното устройство. В епохата на Републиката (6 – 2 век преди Новата ера) специфични колективни представителни органи имат правото да прекратят наказателното преследване по отношение на дадено лице (*abolitio*) или да го освободят от изпълнение на наложеното му наказание (*venia*). По време на Империята (1 век преди Новата ера – 5 от Новата ера) статуквото вече е различно – Императорът усвоява правото еднолично да освобождава от изтърпяване на наказание и от различни последици на осъждането (*indulgentia*), т.е. да помилва, ако си служим със съвременната терминология. И ако в периода на Принципата императорите боравят по-скоро умерено с правото да помилват, то по време на Домината, в унисон със засилване на монархическия абсолютизъм, се увеличава и броя на помилванията²³⁴. Това е напълно логично – наложена е визия за Императора като източник на правото и правораздаването, който в качеството си на пълновластен господар може по своя воля и усмотрение да опрости на извършителя на престъпление сторената злина (нещо, което несъмнено засилва обществения му престиж). Тази представа за владетеля получава мощна упора в произведено се в края на 4 век събитие – християнството е обявено за официална религия в Империята.

Именно симбиозата между монархическата институция и християнската Църква е основна социално-политическа характеристика на страните от Европейския континент и през средновековния период (Velev, 2016)²³⁵. Споделената от двете обща визия за социалното устройство има директно отражение върху наказателното правораздаване и в частност върху правото на помилване²³⁶. Църквата подкрепя и одобрява претенцията на монарсите, че изпълняват функцията на божи заместници. По аналогия с Бог, те разполагат с правото да наказват злосторниците (правораздаването се извършва в името на монарха), но и да им прощават, което в материята на наказателното право означава да помилват. И ако личното упражняване от страна на монарха на правото да се наказва е по-скоро изключение, то, напротив, владетелите в европейските страни съвсем не рядко прибегват до правомощието си да помилват, като това е сторено било персонално от тях, било от тяхно име. Не е трудно да се досетим, че помилването от страна на монарха цели изграждането и поддържането на позитивен образ в обществото, поставянето му в позиция на носител на спасение, по подобие на Бог. Този ефект се подсилва впрочем от факта, че помилванията се извършват в контекста на едно особено строго, дори жестоко наказателно правораздаване, характеризиращо се с налагането на твърде тежки наказания.

Така, когато през 18 век на Европейския континент се ражда модерното наказателно право, в разбиранията на идеолозите на последното, помилването е видяно преди всичко като един от символите на монархическия абсолютизъм и произвол. Поради това, на пръв поглед парадоксално, тъй като се касае за институт, призван да облекчи съдбата на извършителя на

²³³ Като форми на амнистия се разглеждат и твърде сходните многобройни последващи хипотези, при които в актове, слагащи край на въоръжен конфликт (независимо дали международен или вътрешен), са включени клаузи, които предвиждат, че извършителите на определени престъпления от периода на конфликта, няма да бъдат наказателно преследвани.

²³⁴ Имперският период в Древен Рим има два етапа. Първият – Принципата, започва с поставянето началото на Империята от Октавиан Август през 27 година преди Новата ера и завършва в началото на 3 век от Новата ера. Това е най-славният период в историята на Рим. Принципатът е последван от Домината (от края на Принципата до падането на Западната Римска империя в края на 5 век от Новата ера), който се характеризира със съсредоточаването на неограничена власт в ръцете на Императора.

²³⁵ За целите на настоящото изследване с термина „Средновековие“ обозначавам периода от 13 до 18 век.

²³⁶ Не случайно коментирам помилването – през разглеждания период именно то е инструментът за облекчаване положението на извършителите на престъпления, за сметка на амнистията, за която може да се заключи, че на практика отсъства.

престъпление²³⁷, помилването е обект на критика. В прословутата си книга „За престъпленията и наказанията“ от 1763 г., италианецът Чезаре Бекария посвещава отделна глава на помилването²³⁸, където пише: „Доколкото наказанията ще са по-леки, милостта и прошката ще станат по-малко необходими... Милостта, това качество, което видяхме, у няколко суверена (*т.е. монарха – б.а.*) да замества всички други (*качества – б.а.*), би трябвало следователно да бъде премахната от едно перфектно законодателство, в което наказанията биха били умерени (*т.е. не прекомерно тежки – б.а.*), в което присъдите биха се произнасяли съвременно и според правилата... Правото да се опрости на виновния наказанието, което си е навлякъл, е несъмнено най-красивият прерогатив на трона, това е най-желаният атрибут... но той е в същото време едно мълчаливо неспазване на законите“.

В унисон с посланията на Бекария, във Франция, скоро след революцията от 1789 г. (символ в европейски мащаб на социалните катаклизми от 18 век) помилването е премахнато (1791 г.), за да бъде все пак възстановено в по-късен момент (1801 г.) (von Liszt, 1920). През същата 1791 г., повече от символично, е приет и първия френски закон за амнистия – правомощието да се освобождават извършителите на престъпления от наказателноправните последици на деянията им вече не принадлежи на монарха, а на новия законодателен орган.

Когато в края на 19 век, след освобождението ни от турско робство, у нас са приети Търновската конституция (1879 г.) и първия български следосвобожденски Наказателен закон (1896 г.), е възприет модел, явно вече наложил се към онзи момент в европейските страни – амнистията и помилването са формално обособени като самостоятелни институти. Наред с това, поставено е началото на традиция, чието съществуване продължава и до днес – двата института неизменно да са обект както конституционна, така и на наказателноправна уредба. Така, в чл. 15 от Търновската конституция е посочено, че правото на помилване принадлежи на Княза, а правото да се дава амнистия е от общата компетентност на монарха и Народното събрание. В Наказателния закон амнистията и помилването са поместени в една и съща глава на нормативния акт, озаглавена „За причините, които изключват углавното преследване и наказание“. В чл. 71 от закона е посочено, че „углавното преследване се изключва... 3) когато се даде амнистия“. В чл. 76 от акта пък е предвидено, че „привеждането в изпълнение на наказание, определено с влязла в законна сила присъда, се изключва... 2) когато осъденият се помилва“, като в чл. 86 е пояснено, че „наложеното на осъдения наказание може да се отмени или смекчи по помилване от държавния глава“.

След това, когато страната ни вече е преминала към републиканска форма на управление, в Конституциите от 1947 година²³⁹ и 1971 година²⁴⁰ по идентичен начин е предвидено, че Народното събрание „дава амнистия“²⁴¹. В първия Основен закон компетентността да се упражнява право на помилване е вменена на Президиума на Народното събрание²⁴², във втория – на Държавния съвет²⁴³. Успоредно с това, в Наказателния закон от 1951 година²⁴⁴ (преименуван през 1956 г. на Кодекс), амнистията и помилването отново са поместени в една и съща глава, наречена „Причини, които изключват наказателното преследване и изпълнението на наказанието“. В чл. 50 от нормативния акт амнистията е посочена като едно от основанията, които изключват наказателното преследване и изпълнението на наказанието, а в чл. 58 е прецизирано, че тя „заличава престъпния характер на деянието, но не засяга отговорността за обезщетение“. Що се отнася до помилването, в чл. 57 е указано, че „наложеното наказание може да бъде опростено изцяло или отчасти с помилване“.

²³⁷ В онзи момент едно от базовите послания за промяна в наказателното правораздаване е именно настояването за смекчаване строгостта на репресията.

²³⁸ Главата е озаглавена „За помилванията“.

²³⁹ Обн. ДВ. бр. 284 от 6.12.1947 г., отм. ДВ. бр. 39 от 18.06.1971 г.

²⁴⁰ Обн. ДВ. бр. 39 от 18.06.1971 г., отм. ДВ. бр. 56 от 13.07.1991 г.

²⁴¹ Чл. 17, т. 11 от Конституцията от 1947 г. и чл. 78, т. 9 от Конституцията от 1971 г.

²⁴² Чл. 35, т. 6.

²⁴³ Чл. 93, т. 21. С изменение от 1990 г. (ДВ. бр. 98 от 7.12.1990 г.) е предвидено, че упражняването на правото на помилване вече е от компетентността на Председателя (Президента) на Републиката – чл. 92, т. 19.

²⁴⁴ Обн. ДВ. бр. 13 от 13.02.1951 г., отм. ДВ. бр. 26 от 2.04.1968 г.

Както вече бе изяснено в уводната част на доклада, влезният в сила през 1968 г. действащ НК, отново сочи амнистията като едно от основанията, които изключват наказателното преследване и изпълнението на наказанието. Нейната наказателноправна уредба (чл. 79, ал. 1, т. 3 и чл. 83 НК) е поместена в Глава девета от Общата част на кодекса, носеща названието „Погасяване на наказателното преследване и на наложеното наказание“. За сметка на това, помилването вече не е уредено в същата глава на нормативния акт – нормата на чл. 74 НК, чието съдържание вече бе посочено, е обособена в самостоятелен Раздел III (озаглавен именно „Помилване“) на Глава седма от Общата част, наименувана „Освобождаване от изтърпяване на наложено наказание“. С влизане в сила на КРБ от 1991 г. бе дадената и окончателната до настоящия момент и представена в увода на доклада конституционноправна уредба, както на амнистията, така и на помилването.

Вече имах повод да спомена, че интересът към реализиране на посветено специално на амнистията изследване не е голям в наказателноправната ни доктрина. Това напълно естествено налага и оправдава при изясняване на съвременните характеристиките на института, що се отнася до доктринални източници, освен посочената монография на проф. М. Гунева, да бъде анализирано написаното за амнистията в считаните за класически български учебници по Наказателно право – на професорите Н. Долапчиев (Dolapchiev, 1994), И. Ненов (Nenov, 1992), Ал. Стойнов (Stoynov, 1999) и А. Гиргинов (Girginov, 2002). Поради ограничения обем на настоящия доклад, такъв анализ, както вече бе заявено, ще бъде реализиран в последващ труд. Специално внимание ще бъде отделено на приетите в периода от 1989 г. до наши дни Закони за амнистия, както и на Решение № 1/2010 г. на Конституционния съд по к.д. №14/2009 година. При изясняване на съвременните характеристики на амнистията, тя по необходимост ще бъде съпоставена с помилването, разгледано също в неговите съвременни измерения.

CONCLUSION

Запознаването с генезиса и историческото развитие на амнистията направиха видна повече от тясната връзка, която съществува между нея и помилването, в качеството им на наказателноправни институти, призвани да освободят изцяло или отчасти извършители на престъпления от наказателноправните последици на деянията им. От съвременна гледна точка амнистията, както впрочем и помилването, поставя едновременно въпроси от концептуално и формално-техническо естество. Оправдано ли е определени лица да бъдат освобождавани от законовите последици на извършване на престъпление? Ако да, кои точно лица и при наличието на какви условия? Кой би следвало да е компетентен да постанови това освобождаване и защо? Какви са формално-техническите наказателноправни ефекти от въпросното освобождаване? Мнението ми за отговорите на тези и други въпроси, свързани с анализирания проблематика, ще бъде предложено в бъдещ труд.

REFERENCES

Andreychin, L., Georgiev, L., Ilchev, St., Kostov, N., Lekov, Iv., Stoykov, St., & Todorov, Tsv., 2015. Bulgarian Interpretive Dictionary. Sofia: Science and Art (**Оригинално заглавие:** *Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, Ст., Костов, Н., Леков, Ив., Стойков, Ст., Тодоров, Цв., 2015. Български тълковен речник. София: Издателство „Наука и изкуство“.*)

Carbasse J.-M., 2006. History of criminal law and criminal justice. Paris: PUF (**Оригинално заглавие:** *Carbasse J.-M., 2006. Histoire du droit pénal et de la justice criminelle. Paris :PUF.*)

Dolapchiev, N., 1994. Criminal law. General part. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** *Долапчиев, Н., 1994. Наказателно право. Обща част. София: Издателство на Българската академия на науките.*)

Gabarov, I., 1998. Dictionary of foreign words in Bulgarian (**Оригинални заглавие:** *Габеров, И., 1998. Речник на чуждите думи в български.*)

Girginov, A., 2002. Criminal Law of the Republic of Bulgaria. General part. Sofia: SOFI-R (**Оригинално заглавие:** Гиргинов, А., 2002. Наказателно право на Република България. Обща част. София: Издателство „СОФИ-Р“.)

Guneva, M., 1988. The Amnesty under the Criminal law of People's Republic of Bulgaria. Sofia: Science and Art (**Оригинално заглавие:** Гунева, М., 1988. Амнистията по наказателното право на НРБ. София: Издателство „Наука и изкуство“.)

Institute of Bulgarian Language at Bulgarian Academy of Sciences, 2021. Dictionary of the Bulgarian language. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/> (**Оригинално заглавие:** Институт за български език при Българска академия на науките, 2021. Речник на българския език. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/>) (Accessed on 07.10.2021)

Milev, Al., Nikolov, B., & Bratkov, J., 1978. Dictionary of foreign words in the Bulgarian language. Sofia: Science and Art (**Оригинално заглавие:** Милев, Ал., Николов, Б., Братков, Й., 1978. Речник на чуждите думи в българския език. София: Издателство „Наука и изкуство“.)

Nenov, I., 1992. Criminal Law of the Republic of Bulgaria. General part, book two. Sofia: SOFI-R (**Оригинално заглавие:** Ненов, И., 1992. Наказателно право на Република България. Обща част, книга втора. София: Издателство „СОФИ-Р“.)

Pernishka, E., 2007. Dictionary of foreign words for everyone. Sofia: Science and Art (**Оригинално заглавие:** Пернишка, Е., 2007. Речник на чуждите думи за всички. София: Издателство „Наука и изкуство“.)

Radeva, V., 2012. Bulgarian Interpretive Dictionary. Sofia: East-West (**Оригинално заглавие:** Радева, В., 2012. Български тълковен речник. София: Издателство „Изток-Запад“.)

Stoynov, Al., 1999. Criminal law. General part. Sofia: Ciela (**Оригинално заглавие:** Стойнов, Ал., 1999. Наказателно право. Обща част. София: Издателство „Сиела“.)

Velev, O., 2016. The Place of Probation among Criminal Sanctions (Comparative Study of Bulgarian and French Criminal Law). Sofia: Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** Велев, О., 2016. Мястото на пробацията сред наказателните санкции (съпоставително изследване по българското и френското наказателно право). София: Българска академия на науките.)

von Liszt, F., 1920. Textbook of Criminal Law. General part. Sofia: Printing and Publishing House Law (**Оригинално заглавие:** фон Лист, Ф., 1920. Учебник по Наказателно право. Обща част. София: Издателство „Печатница и книгоиздателство Право“.)